

ناگفته‌های «من و تو» درباره‌ی رضا شاه

ناگفته‌های «من و تو» درباره‌ی رضا شاه

حسین تربتی

(کمیته‌ی پژوهش تاریخ جنبش کارگری و کمونیستی گروه پروسه)

ناگفته‌های «من و تو»

درباره‌ی رضا شاه

نویسنده: حسین تربتی

طراحی جلد و صفحه‌بندی: سینا اعتمادی

انتشارات پروسه

www.processgroup.org

۱۳۹۲

ناگفته‌های «من و تو» درباره‌ی رضا شاه

حسین تربتی

نمایش فیلم مستند "رضاشاه" در شبکه‌ی ماهواره‌ای "من و تو" بحث‌ها و گفت‌وگوهای تندی را در عرصه‌ی فضای اینترنت آفرید که از جهتی مایه‌ی خوشحالی و از سویی مایه‌ی تاسف بود. خوشحالی از آن جهت که جامعه‌ی ایران مخصوصاً قشر جوان در قبال مباحث تاریخی واکنش نشان می‌دهند و

تاسف به آن دلیل که بخشی از ایرانیان (مخصوصاً جوانان) با نادیده گرفتن مهم‌ترین اسناد و فاکت‌های تاریخی بر روی حقیقت چشم می‌بندند.

مستندِ رضاشاه از آن جهت قابل انتقاد است که قبل از بیان بی‌طرفانه‌ی تاریخ به تحریف آن پرداخته و بسیاری از رخدادها و واقعیت‌های تاریخی را نادیده می‌گیرد. ما سعی می‌کنیم تا در این متن کوتاه گوشه‌ی کوچکی از این ناگفته‌ها را بیان کنیم. این نوشته از دو بخش تشکیل شده است:

(۱) بخش اول با عنوان **آیا می‌دانید که؟** نام‌گذاری شده. در این بخش این ناگفته‌ها به صورت تیتروار و خلاصه مطرح می‌شود.

(۲) بخش دوم بر اساس پاسخ به یک سوال عجیب نوشته شده است. طرح کننده‌ی این سوال در یکی از صفحات فیس بوک پس از دفاع از رضاشاه پرسیده بود: «آیا مدرکی هم دارید که رضاشاه جنایتی را مرتکب یا کسی را کشته باشد؟!» ما با آوردن شرح کوتاهی از محاکمات عواملِ شهربانی رضاشاهی (پاییز ۱۳۲۰ تا شهریور ۱۳۲۱ خورشیدی) شرح جنایات آن‌ها که به دستور و یا با اطلاع رضاشاه انجام شده را آورده‌ایم.

بخش اول

آیا می‌دانید که؟

(۱) آیا می‌دانید که: اولین قانون در جهت محدود کردن آزادی‌های سیاسی و فکری در خرداد ۱۳۱۰ و با نام "قانون مجازات متقدمین علیه امنیت" کشور تصویب گردیده است؟ در این قانون متهمین سیاسی از ۳ سال زندان تا اعدام محکوم می‌شدند. بر اساس این قانون سیاه صدها نفر حتی پس از حکومت رضاشاه دست‌گیر زندانی و بعضاً اعدام گردیدند.

(۲) آیا می‌دانید که: مردم ایران برای مسافرت کردن بین دو شهر در دوره‌ی رضاشاه بایستی "پروانه‌ی مسافرت" دریافت می‌کردند و گر نه حق مسافرت نداشتند؟ این به اصطلاح پروانه در مهر ماه ۱۳۲۰ (پس از سرنگونی رضاشاه) لغو گردید.

(۳) آیا می‌دانید که: اولین سازمان امنیتی-اطلاعاتی (پدر ساواک و وزارت اطلاعات) در دوران رضاشاه تاسیس و فعال شد؟ نام این سازمان "اداره‌ی سیاسی شهربانی" بود. این اداره وظیفه داشت: افکار عمومی را کنترل کند، مراسلات پستی و نامه‌های خصوصی

مردم را مطالعه کند، مقالاتِ روزنامه‌های خارجی را ترجمه کند و نظراتِ دولت‌ها و احزابِ خارجی را درباره‌ی دولت و دربار بداند، متهمینِ سیاسی و مخالفینِ فکری را دست‌گیر و بازجویی و شکنجه نماید و زندانیانِ سیاسیِ مهم را در زندان به قتل برساند.

(۴) آیا می‌دانید که: اولین تجاوز به حریمِ خصوصیِ مردم با باز کردن و مطالعه‌ی نامه‌های پستیِ آن‌ها توسطِ مامورینِ اداره‌ی سیاسیِ شهربانیِ رضاشاهی شروع شد؟

(۵) آیا می‌دانید که: اولین "کشتارِ زندانیانِ سیاسی" در رژیمِ رضاشاه آغاز و صورت گرفت؟ این کشتار با وسایلی از قبیلِ آمپولِ هوا یا آمپولِ آب جوش، خفه کردن و یا قرار دادنِ قربانی چندین روز در سلولی که درب و پنجره‌ی آن تیغه‌ی آجری کشیده می‌شد صورت می‌پذیرفت. اشخاصی مانند تیمورتاش، فرخی یزدی، خان بابا سردار اسعد دوم و... از جمله قربانیانِ چنین کشتاری بودند.

(۶) آیا می‌دانید که: فعالیتِ اتحادیه‌های کارگری در دورانِ رضاشاه ممنوع بوده و بسیاری از فعالینِ کارگری دست‌گیر، زندانی و یا به قتل رسیده‌اند؟ از جمله‌ی این فعالین می‌توان به محمد دهگان،

مرتضی حجازی، محمد اسماعیلی، مهدی طهماسبی، یوسف افتخاری و ... اشاره کرد.

(۷) آیا می‌دانید که: اولین ترور دولتی که علیه مخالفین و منتقدین اعمال می‌شود به فرمان رضاشاه صورت پذیرفته؟ ترور میرزاده عشقی مدیر نشریه‌ی قرن بیستم، ترور و بریدن سر واعظ قزوینی! مدیر نشریه‌ی نصیحت قزوین و ترور ناموفق سید حسن مدرس نماینده‌ی مجلس شورای ملی از جمله‌ی این فرامین هستند.

(۸) آیا می‌دانید که: رژیم رضاشاه در سال‌های آغازین به قدرت رسیدن در برابر سنگ‌باران یک گروه تئاتر (در شهر انزلی) که یک بازی‌گر زن داشت، سکوت کرد و مامورین شهربانی رضاشاهی در این جریان به نوعی حافظ سنگ‌اندازان مرتجع مذهبی بودند. این همان رژیم است که چند سال بعد اعلام کشف حجاب نمود و خود را طرف‌دار برابر حقوق زن و مرد اعلام نمود.

(۹) آیا می‌دانید که: فقط در سال‌های ۱۳۰۶ و ۱۳۰۷ (سال‌های دوم و سوم سلطنت رضاشاه) واردات کالا از انگلستان (اولین طرف قرارداد تجاری دولت ایران) نسبت به سال‌های ۱۲۹۳ و ۱۲۹۴ خورشیدی،

۹ میلیون قران افزایش داشته است. این به معنای سودِ سرشاری برای امپریالیسمِ انگلستان بود!

۱۰) آیا می‌دانید که: ایران تا پایانِ سال ۱۳۰۸ خورشیدی صرفاً مصرف‌کننده‌ی کالاهای روسی و انگلیسی (از قبیل رنگ، مشروباتِ الکلی، پارچه‌های نخی، کبریت و ...) و اولین تولیدکننده‌ی موادِ خامِ اقتصادِ سرمایه‌داریِ انگلیس (از قبیل پنبه، نفت، قالی، خشک‌بار، پشم و برنج) بوده است.

۱۱) آیا می‌دانید که: در دورانِ حکومتِ رضاشاه کشاورزیِ ایران و ابزارهای تولید در این رشته عملاً هیچ پیشرفت و تکاملی نیافت و مناسباتِ عقب‌افتاده‌ی زمین‌داری (فئودالی) در روستاها هم‌چنان دست‌نخورده باقی ماند؟

۱۲) آیا می‌دانید که: رضاشاه علاقه‌ی عجیبی به غصبِ (تصاحب) زمین‌های مرغوبِ کشاورزی به نفعِ خود داشت؟ و در هنگامِ سرنگونی حدود ۴۰۰ هزار هکتار زمینِ غصبی به نام وی بوده است؟

بخش دوم

پاسخ به یک سؤال؛

مدارک و اسنادی مربوط به جنایات سیاسی رژیم رضاشاه

پس از استعفای رضاشاه و تغییر ریاستِ شهربانی و هم‌چنین تغییر فضای سیاسی کشور اطلاعیه‌ای در روزنامه‌ی اطلاعات چاپ شد. در این اطلاعیه که در شماره‌ی ۴۶۵۹ سال شانزدهم روزنامه و مورخ ۲ مهر ۱۳۲۰ درج شده بود آمده است: « نظر به این‌که بعضی از کارمندانِ اداره‌ی پلیس و آگاهی و شماری از پای‌ورانِ شهربانی متهم به اسباب چینی و تقلب می‌باشند. طبق دستورِ کفیل شهربانی، جمعی از آنان منتظر خدمت شده و مقرر گردید پای‌ورانِ متهم از پوشیدنِ لباسِ پای‌وری محروم باشند تا به شکایاتِ شکات و سوابقِ اعمالِ پای‌وران رسیده‌گی شود.»

چند روز بعد در اطلاعیه‌ای دیگر (در همین روزنامه) از مردم خواسته شده بود تا اگر شکایتی در این زمینه دارند به دادگستری مراجعه نمایند. به دنبال این اطلاعیه ۶ نفر از روسای شهربانی با اسامی زیر بازداشت شدند:

(۱) سرپاس رکن الدین مختاری رییس کلِ شهربانی ایران

(۲) سرگرد کاظم جهانسوزی رییس شهربانی قم

(۳) هاشم عربشاهی رییس اداره‌ی آگاهی

- ۴) مصطفی راسخ قائم مقام رییس کل زندان‌های کشور
- ۵) عبدالحسین جوانشیر رییس شعبه‌ی بازجویی اداره‌ی سیاسی
- ۶) عبدالله مقدادی افسر پیشین اداره‌ی آگاهی
- این بازداشت‌ها بر اثر شکایات خانواده‌های قربانیان حکومت افزایش یافت و افراد دیگری به این لیست اضافه شدند:
- ۷) احمد احمدی (معروف به پزشک احمدی) پزشک یار زندان قصر
- ۸) عسگر فروتن رییس شهربانی ملایر
- ۹) علی اصغر عقیلی پور بازرس اداره‌ی آگاهی
- ۱۰) عباس بختیاری (معروف به شش انگشتی) بازرس شهربانی
- ۱۱) هادی نظمی پاسبان شهربانی ملایر
- ۱۲) سیف الله فولادی پای‌ور شهربانی
- ۱۳) حسینقلی فرشچی بازرس شهربانی
- اتهاماتی که دادگاه به این افراد وارد کرد در حقیقت لیست جنایات و مواردی است که امروز به عنوان نقض حقوق بشر می‌شناسیم. جنایات

مطرح شده در دادگاه تنها به موارد ۱۰ سالِ آخرِ رژیمِ رضاشاه مربوط می‌شد و تازه همه‌ی آنها را هم در بر نمی‌گرفت. ما این اتهامات را فهرست‌وار با آوردنِ نامِ قربانیانِ آنها در این جا می‌آوریم:

(۱) بازداشتِ بی‌دلیل و بیش از حدِ قانونیِ متهمین (که عمدتاً سیاسی بودند):

الف. سلمان و هادی اسدی (بستگان اسدی نایب التولیه حرم امام رضا) از مشهد

ب. اسماعیل فروهید و یک گروه ۲۲ نفریِ دیگر به اتهامِ عضویت در فرقه‌ی اشتراکیه (حزبِ کمونیست ایران). حکمِ آزادیِ آنها صادر اما اجرا نشد.

ج. رسدبانِ سوم محمد علی حقی به اتهامِ عضویت در فرقه‌ی اشتراکیه. اتهام ثابت نشد اما نام‌برده هم‌چنان در زندان باقی ماند

د. متهمینِ موسوم به گروهِ کارمندانِ داراییِ سنندج

س. حسین مهاجر به اتهامِ آن‌که در مستی سخنانی را بر علیه رژیم گفته بود.

۲) نگاه‌داری زندانیان سیاسی پس از پایان دوران حبس:

سهام الدین غفاری از گروه موسوم به "گروه جهانسوز فولادی"

۳) شکنجه‌ی متهمین برای گرفتن اعتراف‌های خلاف حقیقت(با

اطلاع بازجویان از بی‌گناهی متهم):

الف. نعمت الله ضرابی از گروه موسوم به "گروه جهانسوز فولادی"

ب. یک زن باردار در گیلان جهت گرفتن مدرک جرم از شوهرش که در اثر شکنجه دچار سوخته‌گی از ناحیه‌ی پا و سقط جنین شده بود.

۴) دست‌گیری و آزار بر اثر گزارشات بی‌اساس و مغرضانه:

الف. بانو لیلیان عکاس. ۵ سال بازداشت به اتهام واهی عکس گرفتن از مناطق نظامی و این که در جایی گفته با رضاشاه مخالفم. منبع گزارش شاگرد آتلیه عکاسی بوده که توسط خانم لیلیان اخراج شده بود.

ب. علی مقتدر شفیعا. اتهام ثابت نشده‌ی جاسوسی بر اثر گزارش

- ج. عباسعلی شکوهی، حیدر و حبیب به به دلیل سوءظن شهربانی قوچان
- د. ماطاووس ملکیان به اتهامِ واهی نوشتنِ نامه‌ی (با حروف روزنامه) تهدید
آمیز به رضا شاه

۵) قتلِ زندانیانِ سیاسی:

- الف. سید حسن مدرس
- ب. نصرت الدوله فیروز
- ج. شیخ خزعل
- د. عبدالحسین دیبا
- س. دکتر محمد تقی ارانی
- ش. عبدالحسین تیمورتاش
- ص. خان بابا اسعد (سردار اسعد دوم یا سردار بهادر)
- ه. محمد فرخی یزدی
- ی. صولت الدوله قشقای

لازم به ذکر است که دادگاه تنها پرونده‌ی قتل ۵ نفر یعنی مدرس، دیبا، فیروز، خان بابا اسعد و شیخ خزعل را پی‌گیری و برای متهمین آن رای صادر نمود. اتهاماتِ دیگر همه‌گی رسیده‌گی و به رای نهایی دادگاه رسید. این رای در عصر ۲۵ شهریور ۱۳۲۱ صادر و تمامی مطبوعات کشور آن را به چاپ رسانیدند. این‌ها همه‌گی گوشه‌هایی از رخدادهای دوران سلطنتِ پهلوی اول هستند. مدارک و اسنادی دیگری که از دورانِ رضاشاه به‌جا مانده خاطراتِ فعالینِ مختلفِ سیاسیِ آن دوره است که اکثراً طعم زندان‌ها و تبعیدگاه‌های ناگفته‌ی رضاشاهی را چشیده‌اند ما نمونه‌هایی از آن‌ها در این‌جا می‌آوریم:

۱- خاطراتِ دورانِ سپری شده/یوسف افتخاری/به کوششِ کاوه بیات/
انتشارات فردوس

کارگرِ نفتِ جنوب و رهبرِ اعتصابِ کارگری ۱۳۰۸ پالایش‌گاهِ آبادان

۲- پنجاه و سه نفر/بزرگ علوی/انتشارات جاویدان

نویسنده‌ی مشهورِ ایرانی و عضو گروهِ چپ‌گرای موسوم به ۵۳ نفر

۳- خاطرات و تالمات مصدق/دکتر محمد مصدق/مصصح ایرج
افشار/انتشارات علمی

حقوق‌دان و نماینده‌ی مجلس شورای ملی، نخست وزیر بعدی ایران

۴- یادداشت‌های زندان/جعفر پیشه‌وری/نشر پسیان

کتاب‌فروش و معلم و روزنامه نگار از اعضای کمیته‌ی مرکزی حزب

کمونیست ایران در سال‌های ۱۲۹۹ تا ۱۳۱۰

۵- ما و بیگانه‌گان/دکتر نصرت‌الله جهانشاهلو/نشر ورجاوند

پزشک از عضو گروه چاپ‌گرای موسوم به ۵۳ نفر

۶- پنجاه نفر و سه نفر/انور خامه‌ای/سازمان انتشارات هفته

روزنامه‌نگار عضو گروه چاپ‌گرای موسوم به ۵۳ نفر

۷- خاطرات سیاسی خلیل ملکی/خلیل ملکی/با مقدمه‌ی دکتر محمد علی

کاتوزیان/شرکت سهامی انتشار

لیسانس داروشناسی عضو گروه چاپ‌گرای موسوم به ۵۳ نفر

۸- پلیس خفیه ایران/مرتضی سیفی فمی تفرشی/انتشارات ققنوس

این کتاب به معرفی پلیس ایران بین سال‌های ۱۲۹۹ تا ۱۳۲۰ پرداخته،

روسای شهربانی، رخدادهای مهم پلیسی و سیاسی و اجتماعی ایران را در

این دوران بررسی می‌نماید.

۹- اسناد پروفینترن (بین‌الملل سندیکاهای سرخ کارگری) در رابطه با قتلِ دو تن از فعالینِ کارگری در زندان زیر شکنجه به نام‌های طهماسبی و مرتضی حجازی. این اسناد به زبان‌های روسی و فرانسوی موجود است. بخش‌هایی از سخنرانی‌های ایرانیان در کنگره‌های این سازمان توسطِ دکتر خسرو شاکری به فارسی برگردانیده شده است.

۱۰- واقعه‌ی اعدام جهان‌سوز و ریشه‌های اجتماعی آن/نجفقلی پسیان/انتشارات مدبر

نجفقلی پسیان دانش‌جوی دانش‌کده‌ی افسری و هم‌دوره‌ی محسن جهان‌سوز (مسئولِ گروهِ جهان‌سوز) است او علاوه بر شرح دست‌گیری و بازجویی و زندان به جریانِ اوضاعِ پلیسی در دوران رضاشاه و محاکمه‌ی سرپاس مختاری رییس شهربانی رضاشاه پس از سقوطِ وی می‌پردازد.

انتشارات پروسه